

ТЕМА 9.

Труднощі та дефекти спілкування

План

1. Труднощі міжособистісного спілкування
2. Дефіцитне спілкування (самотність, аутичність, відчуженість, аномія, комплексні труднощі в спілкуванні).
3. Дефектне спілкування.
4. Деструктивне спілкування.

1. Труднощі міжособистісного спілкування

У особистісному неформальному спілкуванні існують особливі ускладнення, з якими людям не доводиться стикатися при вирішенні професійних трудових задач, в процесі спільної діяльності. Мова йде про порушення спілкування які можуть супроводжувати цілком задовільні міжособистісні відносини. Під ними розуміються різноманітні і досить стійкі ускладнення спілкування, які, як правило, пов'язані зі складними переживаннями, відчуттям психологічного дискомфорту.

До їх числа відносяться **аутистичність, гостре відчуття самотності, відчуженість, нетовариськість; труднощі в соціальній комунікабельності — невміння вибачитись, висловити співчуття, правильно і гідно вийти з конфлікту; складності в досягненні згоди, виробленні спільної позиції.** Більшість з них викликає в суб'єктові спілкування постійні негативні емоції, страх нових контактів, невпевненість і настороженість, напруженість в багатьох ситуаціях спілкування.

З численних термінів, що позначають ускладнення спілкування і використовуються в повсякденній і науковій мові, можна назвати наступні: комунікативні і психологічні бар'єри, порушення, дефекти, збої, розлади, перешкоди і власне труднощі.

Виділимо три основні поняття — **порушення, труднощі і бар'єри.** Порушення, труднощі і бар'єри об'єднує те, що всі вони виникають **ненавмисно, протікають зовні безконфліктно і супроводжуються внутрішньою напругою, невдоволеністю в спілкуванні, негативними емоціями.**

Порушення міжособистісного спілкування — двостороннє ускладнення спілкування і відносин, психологічна сторона якого обумовлена такими особистісними якостями, як *егоїзм, підозрілість, авторитарність, нещирість.*

Руйнування відносин внаслідок підозрілості, маніпулятивності, заздрості, ревностів веде до затяжних порушень в області міжособистісних контактів, при цьому до певної міри «страждають» і контакти з іншими людьми, збільшуються неадекватність, дратівливість тощо.

Порушення міжособистісного неформального спілкування є найбільш важкими за психологічними наслідками ускладненнями у сфері спілкування. Вони важко усуваються, вимагають втручання психотерапевта або психолога, коректуються через усвідомлення і зміну системи відносин.

Комунікативний бар'єр — це абсолютна або відносна перешкода ефективному спілкуванню, що суб'єктивно переживається або реально присутня в ситуаціях спілкування, причинами якої є мотиваційно-операціональні, індивідуально-психологічні, соціально-психологічні особливості тих, що спілкуються.

Комунікативні бар'єри з'являються під впливом зовнішніх чинників з боку об'єкту або ситуації взаємодії. Спілкування може відбуватись «на різних мовах» через відмінності культурно обумовлених норм спілкування, при взаємодії представників різних культур, націй (особливо коли є стійкі упередження, установки і стереотипи) або ж внаслідок великої різниці у віці, коли кожен співрозмовник є носієм культури, цінностей, ідеалів, норм свого покоління. Можуть впливати і такі чинники, як відсутність зворотного зв'язку в контакті, помилки в розумінні сенсу, неприйняття до уваги підтексту і тому подібне.

Труднощі міжособистісного спілкування, на відміну від комунікативних бар'єрів, супроводжуються *нервово-психічною напругою*. Вони розрізняються за ступенем нервово-психічної напруги, за типом ситуацій, в яких мають тенденцію виникати, і за ступенем впливу на успішність спілкування.

В.Н.Куніциною запропонована загальна класифікація труднощів міжособистісного спілкування. Можна виділити дві групи труднощів:

1) що суб'єктивно переживаються, не завжди виявляються в конкретній соціальній взаємодії і не очевидні для партнера;

2) об'єктивні, що виявляють себе в умовах безпосередніх контактів і спілкування, знижують успішність, і задоволеність його ходом.

До труднощів, що суб'єктивно переживаються, відносяться соціальна невпевненість, боязкість, соромливість, невміння встановити психологічний контакт. **Соціальна невпевненість** нерідко виникає в умовах рольового спілкування (начальник — підлеглий). **Боязкість** — поведінкова і характерологічна риса, що обумовлює труднощі, які виникають при необхідності ухвалити рішення, зробити вибір.

Так звані **об'єктивні труднощі**, тобто викликані об'єктивними причинами, що можна усунути, — це труднощі комунікативного характеру (пов'язані з психофізіологічними особливостями особистості, повнотою володіння вербальними і невербальними засобами здійснення контакту) і комунікабельного характеру (володіння нормами, правилами, сформованість психологічної культури спілкування).

2 Дефіцитне спілкування

Дефіцитне спілкування - це різновид ускладненого спілкування, що характеризується незадоволеністю потреби у контактах з іншими

людьми та відсутністю прагнень знайти компенсуючі засоби внаслідок глибоких особистісних порушень, таких як самотність та відчуженість.

Самотність

До ускладненого спілкування, в основі яких лежить дефіцит довірливого спілкування, можна віднести **самотність**, що розуміється не як розрив соціальних зв'язків, а як обтяжливе відчуття, суб'єктивне переживання відокремленості, незадовільності і поверхневості взаємовідносин. Мова йде про ту самотність, яку людина відчуває серед дружньої компанії або в сім'ї, «носить з собою». Таке розуміння психологічної самоти передбачає наявність специфічного синдрому **особистих властивостей самотньої людини**. Синдром ускладнює спілкування, перешкоджає встановленню повноцінних контактів, формує тип самосприйняття і приводить до душевного нездоров'я.

Самотність - це епізодично гостре відчуття неспокою і напруги, пов'язане з прагненням мати дружні або інтимні відносини.

Самотність слід розуміти і як стан і як властивість. Найчастіше з самотою асоціюються такі емоційні стани, як відчай, туга, депресія, жалість до себе, нестерпна нудьга. Гостре відчуття самоти спричиняє спілкування, яке можна назвати дефіцитним і дефектним. Не завжди вдається встановити, що є причиною, а що — наслідком.

Психологи виділяють чотири різновиди самотності.

- космічна (співвіднесеність людини з природою і світом, самовідчуженість);
- культурна (втрата зв'язку з культурною спадщиною, розрив поколінь);
- соціальна (відторгнення значущою групою)
- міжособистісна (незадоволеність відносинами, що склалися).

Різні типи самотності проявляються в почутті покинутості, страху, невпевненості, в специфічному сприйманні життєвої перспективи.

Самотність в одному випадку є **стимулом до пошуку партнера**, до встановлення міцних особистих зв'язків, а в іншому випадку приводить до **апатії, зневіри в можливість довірчих, дружніх відносин, ворожості**. Супроводжують цей стан надмірне захоплення телебаченням, переїдання, апатія (або сльози), пасивність; людина намагається приглушити почуття самотності алкоголем, надлишком сну, безцільними покупками.

Терапія самоти повинна полягати перш за все в інтенсивній підтримці **відчуття власної гідності**. Відкриті, розкріпачені, позитивно настроєні, радикальні люди меншою мірою відчувають самоту. Від неї рятують також віра в свої сили, звичка ухвалювати самостійні рішення і уміння визнавати свої помилки, довіряти собі. Очевидно, що деякі люди більш схильні до розвитку хронічної самоти. Вони сором'язливі, боязкі, мають надчутливу нервову системою.

Самотній, не знаходячи друзів, стає аутистичним, надмірно закритим. відчуженим. Людина, яка випала із звичних соціальних зв'язків (при переїзді, зміні роботи, розпаді сім'ї), свою тимчасову відокремленість може переживати як глобальну самоту, впасти в депресію. Багато творчих особистостей переживають гостре відчуття самоти.

Аутистичність

Для розуміння аутистичності як якості особистості, що обумовлює дефіцит спілкування, слід підкреслити, що аутизм, аутизація — терміни, що позначають хворобливий розвиток, аутистичність — **якість особистості, що виявляється в нормі і не відноситься до сфери психопатології**.

До властивостей непатологічного аутистичного мислення відносять переважне орієнтування на внутрішні критерії, зниження і втрату здібності до інтуїтивного розуміння оточуючих, до адекватного емоційного реагування, до програвання різноманітних ролей.

Причини появи аутистичності різні. Однією з головних причин вважають пригнічення функцій правої півкулі мозку, його гіпоактивацію і внаслідок цього затримку аутоідентифікації. Провокуючим чинником аутистичності можуть стати хвороби і соматичні ускладнення (кір, кашлюк, краснуха, інтоксикації). До теперішнього часу нараховується більше 30 патогенних чинників (токсикоз при пологах, психотравма матери при вагітності, хвороби першого року життя, старі батьки, обставини народження дитини).

Аутистичні діти, як правило, — перші, а часто і єдині в сім'ї. Характерними рисами такої сім'ї є гіперпідприємливість, форсована інтелектуалізація в дитинстві, наявність депресивного батька. Сім'я часто буває неповною, глибоко конфліктною. Порушення комунікації між батьками в сім'ї можуть викликати аутистичні форми спілкування у дитини.

Відомо, що ці діти часто починають говорити раніше, ніж ходити; їх відрізняє проблемний склад мислення і високий інтелект — дорослість поведінки і мови; зовнішньо вони виглядають як холодні, гордовиті, замкнуті.

У спілкуванні для них властива недоречна прямолінійність; вони мають численні внутрішні проблеми, не уміють налагодити контакт з однолітками. Вони мають обмежену кількість друзів, незвичайні інтереси і захоплення, які часто не відповідають віку, випереджають його. Рухова незграбність, невмілість в спорті також скорочують число потенційних друзів.

Якщо контактність і адаптивність аутистичних такі ж невисокі, як у інтровертів і відчужених, то сумісність з іншими у них значно нижча. Причина цього — в агресивності і потенційній конфліктності. В цілому успішність спілкування цієї групи досить невисока — на рівні глибоко сором'язливих людей і тих, хто страждає від почуття самотності.

Відчуженість

Відчуженість - охолодження і розрив стосунків з найближчим оточенням, випадання з соціальних зв'язків, на особовому рівні виявляється як відчуття безсилля перед повсякденними проблемами, безглуздості того, що відбувається; супроводжується апатією і аполітичністю, недовірою, дефіцитом теплового серцевого спілкування.

Відчуженість як почуття і стан перетворюється на відчуження від реальних людей, їх турбот і життя.

У одній з перших робіт М.Симен була представлена концепція відчуженості, що включає п'ять вимірювань:

- відчуття безсилля («від моїх вчинків нічого не залежить»);
- відчуття безглуздя («не ясно, в що вірити»);
- відсутність норм («відчуття аномії»);
- відчуття ізоляції («ізоляція від цінностей і суспільства»);
- відчуття чужості всьому («втрата сенсу праці, задоволення від роботи»).

Стрижнем відчуженості є аномія, яка визначається як стан дезорганізації особистості, що виникає в результаті її дезорієнтації. Причиною такої дезорієнтації може бути соціальна ситуація, в якій наявний конфлікт норм і особа стикається з суперечливими вимогами, або ситуація відсутності норм. Наковці виділяють аномію суспільства та аномію особистості, яка формує відчуття безглуздості існування, тривожності, безсилля, послаблює почуття відповідальності.

Складений психологічний портрет відчуженої людини, в яку увійшли - ставлення людини до світу і до себе. Ставлення відчуженої людини до світу характеризують наступні риси:

- світ сприймається як застиглий, схемний;
- низький рівень знань про особливості соціально-політичної системи;
- немає інтересу до культури і інтелектуальних видів діяльності;
- віра в надприродні сили, астрологію, долю;
- менш логічне мислення, пізнавальна замкнутість;
- нав'язливі стани і ригідність;
- насилу зосереджуються і ухвалюють рішення;
- схильність засмучуватися, високий рівень страхів;
- байдужість до групової поведінки.

Для ставлення до себе характерні:

- неадекватність і презирство;
- екстремізм, послаблення відчуття відповідальності, гіркота і заздрість;
- відчуття провини, невпевненості, незадоволеності життям; песимізм, відчуття самоти; інші сприймаються як загроза;
- презирство до себе поєднується з ворожістю до інших і засудженням людських слабкостей.

В порівнянні з аутистичними і інтровертованими, відчужені менш задоволені спілкуванням, не довіряють людям; у них вища тривожність і напруженість, а також показники агресивності. Хоча сміливість спілкування у них вища, ніж у аутистичних і інтровертів, внутрішня недисциплінованість, погана самоорганізація і те, що вони не стурбовані соціальними вимогами, значно знижують контактність і адаптивність. Самота при аутистичності

неминуча, при відчуженості — є вимушеною, при інтроверсії — є добровільною.

3 Дефектне спілкування

Дефектне спілкування – це різновид ускладненого спілкування, що характеризується скороченістю контактів та спрощеністю змістовного аспекту спілкування, ненавмисним перекручуванням справжніх мотивів співрозмовника, заниженістю успішності спілкування та задоволеності спілкуванням з боку партнера.

Дефектне спілкування — це відносно неповноцінне спілкування, яке меншою мірою виявляється в ділових контактах, але заважає широті, довірливості, легкості і людській близькості в неформальному міжособистісному спілкуванні.

Дефекти спілкування – перешкоди, що створюються людиною, яка має певні особистісні якості; вони виявляються в згорнутості контактів і змістовної сторони спілкування, ненавмисному спотворенні дійсних мотивів співрозмовника, знижені успішності спілкування і задоволеності спілкуванням з боку партнера.

Вони не зачіпають глибинних характеристик спілкування і особистості, не викликають згубних наслідків і тривалих змін в особистості і самопочутті партнера зі спілкування, що, наприклад, властиво для маніпулятивного чи іншого виду деструктивного впливу.

Однією з причин появи дефектів неформального спілкування може бути надмірна інтенсивність ділового спілкування, що виснажує нервову систему, знижує потребу в неформальних контактах, звужує простір і час, відведений на спілкування поза роботою (наприклад у працівників довідково-інформаційної служби). Також дефекти спілкування можуть з'являтися унаслідок тривалої примусової або **добровільної ізоляції людини**, різноманітних зовнішніх обставин і наявності певних особових властивостей у партнерів по спілкуванню.

Можна виділити менш суттєві дефекти спілкування, які стосуються не змістовної його сторони, а супроводжуючої **його експресії**, є наслідком недостатньої комунікативної умілості і викликають легке роздратування або подив співбесідника (манера розхитуватись під час розмови, багатозначно піднімати брову, постійно саркастично кривити рот, відволікатися тощо).

Дефектні характеристики спілкування ірраціональні за своєю природою, не усвідомлюються повною мірою і виникають знову і знову як тільки створюється загроза самооцінці, позитивному «Я» даної людини, незалежно від партнера, ситуації, віку, досвіду, навичок спілкування. Часто дефектне спілкування межує з деструктивним або переходить ці межі.

Дефекти спілкування тісно пов'язані з акцентуацією характеру. Порушення спілкування, нездатність до глибокого психологічного контакту властиві людям з певною особистісною спрямованістю і особливою структурою характеру.

Акцентуація характеру - крайні варіанти його норми, за яких окремі риси характеру надмірно посилені і тому виявляється вибіркова уразливість до певного роду психогенного впливу при достатній і навіть підвищеній стійкості до інших.

Люди з різними типами акцентуації характеру демонструють певні особливості взаємодії, які виявляються у сфері неформального спілкування.

Істероїдна спрямованість. Спілкування і поведінка осіб істероїдної спрямованості мають досить чіткі характеристики: драматизація подій при емоційній холодності; перебільшення власних емоційних станів, претензії бути більш цікавим, ніж є насправді; чутливість до зворотного зв'язку, до емоційних станів інших, вразливість; навіюваність і самонавіюваність; прагнення бути в центрі уваги, вимога визнання, егоцентричність, брехливість, симуляція; активність і компетентність в спілкуванні, висока потреба в контактах і лідерстві, експансивність. Ці риси особистості викликають у навколишніх підсвідоме бажання «поставити її на місце» і накладають відбиток на ділові і особисті відносини.

У важких ситуаціях для істероїдів типовою є «втеча в хворобу; сама хвороба

— особлива форма реакції на стрес — розглядається як форма невербальної комунікації для привернення уваги, любові, маніпуляції оточуючими. Акцентуантів цієї спрямованості відрізняють безмежний егоцентризм, жадання підвищеної оцінки, нарцисизм, емпатія, уміння втертися в довіру. Проте вони не здатні підтримувати тривалі дружні контакти, працюють нижче за свої можливості, часто обдурюють. В число їх рис входять також нестійкість поведінки, хаотична діяльність, високі домагання, самовпевненість і самодемонстрація. Істероїди мають неглибокою емоційну сферу, не терплять тих, хто «вищий»; вони — фантазери, «лідери на годину».

Нарцисизм є квінтесенцію істероїдності. Понад усе «нарцисів» відрізняє демонстративність, егоцентризм і внутрішня суперечність. У їх самосвідомості існують два образи «Я», які не перетинаються, не узгоджуються: перша «Я»- концепція — реалістичніша, але мало розвинена, інфантильна; друга «Я»- концепція (грандіозне «Я») — захисна, ідеалізована, фальшива конструкція. Саме цим пояснюються невпевненість, інфантильність, незрілість і егоцентричність. Причини нарцисизму — надмірна і безрозсудна материнська любов, надмірна опіка, які ведуть до «грандіозного Я». З іншого боку — жорстке виховання, що формує боязкість, невпевненість.

Нарцисичні особи дуже страждають і часом відчують до себе ненависть. Не люблять себе і тому не люблять, побоюються інших. Їх характеризують такі риси, як інфантилізм, егоцентрична спрямованість мотивів і потреб, відчуття неповноцінності, постійна душевна і фізична втома, заклопотаність, іпохондрія, відчуженість, божевільне прагнення до досконалості, що забезпечило б постійну емоційну підтримку, захоплення, пошану.

Можна виділити п'ять складових синдрому нарцисизму:

-надмірна ідеалізація тих, з ким вони зустрічаються, подальше розчарування і знецінення дружніх і інтимних взаємин, заздрість до об'єктів ідентифікації, ненависть до подібних собі, переслідування їх як захист від власної неспроможності;

-низька здатність до навчання і засвоєння нового, відсутність або слабкий прояв творчості, непродуктивність, низька мотивація в діяльності, самоствердження;

-егоцентричність сприймання і мислення, монологічність спілкування, некритичність;

-нерозвиненість морально-етичної сфери, відсутність високих цілей або декларативність їх;

-маніпулятивність.

Шизоїдна спрямованість. Людям з такою акцентуацією властивий страх неформальних контактів. У них відсутня емпатія, характерна незграбність і соціальна неправопність, висока зверненість всередину, напруженість. Міміка шизоїдів невиразна, емоційність невелика. Вони неадекватні, швидко стомлюються від неформальних контактів, не розуміють причин швидкого охолодження в стосунках і важко переживають розриви, погано прогнозують відносини, насилу піддаються переконанню, уперті (у мисленні); є відданими, відповідальними, нестерпними в особистому житті.

Психастеніки, сенситивні. Психастеніків у сфері спілкування відрізняють інтуїція, скромність, ранимість, педантичність, точність формулювань, скритність, висока ерудиція. Досить часто у них спостерігаються похмурий настрій, сумніви, аутистичні схильності, недолік енергії, при цьому — постійна зайнятість і невміння відпочивати; сильна прив'язаність до рідних; комплекс неповноцінності.

Сенситивні акцентуанти — боязкі, соромливі люди, які бояться залишитися одні, прив'язані до рідних, люблять старших друзів. Їм властива висока інтуїція і відчуття неповноцінності. Сумлінні, ранимі, вони недостатньо енергійні, але дуже відповідальні, чутливі до оцінок. У них виникають суїцидальні думки. Сенситивний тип іноді розглядається як варіант шизоїдного типу.

Сенситивність і сором'язливість, будучи близькими, мають істотну відмінність: сенситивність як акцентуація формується в 16-19 років, а особистісна сором'язливість формується в ранній період життя дитини.

Епілептоїдна спрямованість. Ці акцентуанти незвичайно товариські, гіперсоціальні, але при цьому похмурі, ревниві, конфліктні, схильні до неробства, афективності. У них виявляється повна відсутність сором'язливості, вони не люблять колективних ігор і змагань.

Акцентуації мають спільні риси з психопатіями, але їх головна відмінність полягає в задовільній адаптації акцентуованої особистості до життєвих обставин. Суттєві порушення поведінки, спілкування, дезадаптація виявляються лише в скрутних умовах. Задовільна адаптація таких осіб виявляється в безпомилковому виборі партнера для спільної роботи і відпочинку. Наприклад, у важких ситуаціях істероїди вибирають собі в компанію представників психастенічного типу, оскільки ті не заважають задоволенню їх егоцентризму.

4 Деструктивне спілкування

Деструктивне спілкування – це різновид ускладненого спілкування, що визначається як суб'єктивними труднощами учасників спілкування, так і зовнішньою об'єктивованістю даних труднощів у процесі комунікації: напруженістю процесу спілкування, негативними результатами, відмовою від подальших контактів із співрозмовником.

Деструктивне спілкування зумовлюється такими особистісними утвореннями суб'єкта спілкування, як конфліктність, агресивність, егоїзм тощо.

До деструктивного спілкування слід віднести ті форми і особливості контактів, які згубно позначаються на особистості партнера і ускладнюють взаємовідносини.

В основі деструктивного спілкування лежать немало особистісних рис: егоїзм, лицемірство, хитрість, схильність до наклепу, мстивість, уїдливість, цинізм тощо. Егоїстична спрямованість особистості виявляється у висуненні на перший план своїх інтересів і цілей взаємодії за рахунок інтересів партнера. Егоїзм не є нейтральною особистісною властивістю; він наступальний і агресивний, винахідливий і мстивий. Таке спілкування не обов'язково має на меті особисту матеріальну винагороду. Воно може спрямовуватись неусвідомлюваними мотивами самоствердження, помсти, суперництва. Корисливі прагнення егоїстичного партнера можуть виражатися в прагненні не тільки досягти зовсім не безкорисливих матеріальних цілей, але і отримати додаткову психологічну винагороду від приниження партнера для того, щоб краще виглядати на його фоні.

Будь-яка форма деструктивного спілкування зачіпає обидві сторони, нерідко залучаючи до цієї деструктивної взаємодії масу інших людей, заражає їх негативними емоціями, вибиває із звичного життєвого ритму. Деструктивний характер може мати навіть мовчання, якщо воно приймає форму покарання партнера, а також замовчування.

Корисливі форми спілкування

Формами деструктивної взаємодії є **брехня, лицемірство, обман.**

Брехня — комунікативний феномен, використовуваний для встановлення гарних відносин з партнером, в ній відсутній намір обдурити слухача. Вона не має на меті отримання вигоди або приниження співрозмовника, тобто відносно безкорислива. Задоволення і насолоду приносить сам процес вигадкування (відома схильність до такої «творчості» завзятих мисливців і риболовів).

Брехня є ні що інше, як навмисне введення в оману інших людей, спотворення істини. Досить часто люди удаються до брехні як засобу маніпулятивної дії — заради егоцентричного прагнення відчувати себе в центрі подій і в центрі уваги. Відомо, що психопатичні особи часто і з насолодою брешуть і при цьому не відчують каяття або сорому. Викриття

не позбавляє їх цієї вади. Брехня, нещирість, обман, лицемірство, плітки і зловтіха супроводжують їх контакти впродовж всього життя.

В результаті психологічних досліджень останніх років виявлено, що частіше брешуть екстернали, невротики, тривожні люди і ті, хто погано переносить стрес. Рівень інтелекту не причетний до цієї форми поведінки. Відомо також, що майстерні брехуни самі погано розпізнають, коли брешуть їм.

Обман на відміну від брехні є свідомим прагненням створити у партнера помилкове уявлення про предмет обговорення, при тому, що прямі спотворення істини не допускаються. Повідомлення напівправди приводить до того, що обманутий стає мимовільним співучасником обману. Тому обман припускає така взаємодія, в основі якого лежить прагнення приховати правду, найчастіше з корисливих мотивів. Обман є формою замаскованого маніпулювання.

Брехня, лицемірство, обман завжди викликають у жертви відчуття приниження, вони образливі і наповнюють людину відчуттям безсилля і образи, руйнують взаємини.

Від обману важко захиститися, але його можна розпізнати. І цьому вчать психологи, розкриваючи поведінкові ознаки обману. Так, наприклад, дослідження П.Екмана показали, що про брехню і обман можуть свідчити довго незмінний або невчасний вираз обличчя. Особливо важливу інформацію про щирість або нещирість людини дає її усмішка. Головною відмінністю фальшивої усмішки від щирої є невчасність, асиметричність.

Агресивно-конфліктна взаємодія

Існують інші деструктивні форми взаємодії, де страждають, хоча і нерівною мірою, обидві сторони. Це — спілкування, пронизане агресією.

Агресивність як властивість особистості неминуче додає спілкуванню і взаємодії деструктивний відтінок. Вона може приймати найрізноманітніші форми: **мстивість, ворожість, докори і погрози, образи і самопокарання, крики і сварки, тихе бурчання, невідступна критика (у інших — самозвинувачення)**. Часто за цим стоїть неусвідомлене прагнення «дістати» співрозмовника, партнера.

Агресивна поведінка - напад з власної ініціативи з метою заподіяти фізичну, матеріальну або моральну шкоду (за допомогою грубих, глузливих, уїдливих слів і вчинків).

Агресивно-конфліктна взаємодія тримає партнера в напрузі і активізує у нього різноманітні способи психологічного захисту. Агресія має різні прояви: **хамство, садомазохізм, заздрість, злорадість тощо**. Багато форм спортивних змагань (бокс, боротьба, футбол, хокей тощо) припускають і провокують агресивність. У них спостерігаються невинувдані і несподівані агресивні дії. В простих життєвих ситуаціях можливі уявна агресія і аутоагресія.

Образа також є формою деструктивного і агресивного за своєю природою впливу. Вона сполучає підкреслену жалість до себе з не завжди усвідомлюваними мстивими спонуками. В образі може бути присутній

сильний елемент садомазохізму, що роздуває образу до грандіозних масштабів.

Агресивна поведінка супроводжується сильними емоційними переживаннями, такими як гнів, злорадість, прикрість тощо. Вона має своє експресивне оформлення. У арсеналі виразної поведінки агресивних людей — жести загрози, презирства, ворожості і зухвалої упертості.

У спілкуванні можуть виявлятися різні види агресії, такі як **інструментальна і навмисна агресія**.

Інструментальна (операціональна) агресія — це застосування агресивного засобу впливу в досягненні позитивних цілей, яке супроводжується негативним ефектом (вирвати зуб без наркозу; знести будинок бульдозером на очах мешканців і т. д.).

Навмисна (інтенціональна) агресія — прагнення завдати шкоди з усвідомленням наслідків. Її відрізняє отримання задоволення від досягнення мети. Така агресія заснована на складній мотивації (наприклад, схвалення групи, що мотивує грубість, хуліганство).

Заподіюючи біль, прикрість іншій людині, «агресор» прагне підтримати свою високу самооцінку, відчуття гідності. Навіть якщо шкода не була заподіяна, один намір робить дії агресивними.

Приховані форми агресивної поведінки важко розпізнаються.

Існують дві полярні точки зору на проблему джерел агресивності:

1) агресія є природженою, біологічно обумовленою, існує у формі потягу, інстинкту. Отже, агресивність як форма прояву активності спочатку властива організму і передається спадково.

2) агресія — результат навчання, виховання, єдине її джерело — зовнішні умови.

Нерідко люди висувують цілком конкретні обґрунтування на користь агресивної поведінки. Експерименти показують, що пряма агресія великою мірою знімає напругу. Тривала вербальна агресія (образи) не зменшує, а збільшує ворожість. Виникає звичка реагувати агресивно.

Вербальна агресія також може виступати як засіб, що полегшує наступні агресивні дії. Якщо людина знаходиться в ситуації фрустрації, то спроба провокації агресії з боку іншої особи приводять до зменшення агресії, а жалість і симпатія - до збільшення агресивності. Як виявилось, пояснення причин вчинків знижує агресію.

Відомо також, що люди, які діють анонімно або в групі схильні поступати агресивніше, оскільки знижується неспокій з приводу соціальної оцінки, знімаються внутрішні обмежувачі.

Досліди виховання через «покарання іншого» показують, що спостереження за покаранням агресором не підсилює агресивної поведінки дитини. Значно стримує агресію присутність неагресивних людей.

Агресивна поведінка заразлива. Цей факт підтверджують наслідки перегляду агресивних фільмів. Багато країн відмовилися від військових іграшок і ввели цензуру на сцени з застосуванням вогнепальної зброї в кіно і на телебаченні (у 1974 р. — Ямайка, в 1980 р. — Швеція).

У опорі агресії велику роль відіграє емпатія: чим емпатія вище, тим рідше людина проявлятиме агресію. Агресивність формується у дитини в умовах жорсткого авторитарного виховання, використання надмірних покарань.

Таким чином, агресивна поведінка, агресивність привносять в спілкування риси деструктивності, роз'єднують людей і тримають їх в напрузі, залишаючи після себе довгий шлейф прикrostі, смутку, дискомфорту.

Криміногенне спілкування

Специфічною формою деструктивного спілкування є криміногенне спілкування, яке поширене не тільки серед засуджених, але й в середовищі, з якого виходять кримінальні елементи.

Криміногенне спілкування характеризується підвищеною стресогенністю і конфліктністю. Спілкування тут часто виконує особливі **функції** — такі як **обмін злочинним досвідом, створення передумов, приготування і маскуванню злочинів, умисне їх здійснення**. Воно також використовується для зняття емоційної напруги шляхом інтер- і аутоагресії.

Основні ознаки криміногенного спілкування наступні:

- антисупільна спрямованість;
- психологічна стресогенність і конфліктність;
- ірраціональність конфліктів, що виникають на порожньому місці і з нікчемного приводу;
- жорстко заданий рольовий характер, умовність і незвичайна конспіративність, специфіка засобів зв'язку і сфери дій;
- специфіка причин виникнення контактів і своєрідність механізму психічного впливу.

Механізми психологічного впливу характеризуються особливою хитрістю, застосуванням погроз, образ, чуток; серед них важливе місце займає симуляція як особливий маніпулятивний обман. Комунікативний вплив носить умисний характер, перетворюючись на інтенсивне психічне і психологічне інформаційне насильство з метою скоєння злочину без фізичних дій.

Отже, ми розглянули дефіцитне, дефектне і деструктивне спілкування, виявивши як схожі риси, так і відмінність. Найбільшу відмінність можна виявити в мотивах спілкування, способах і обраних засобах, а також в змісті і кінцевих результатах взаємодії.